

Dåbens før og efter

Om dåbsritualer og bibelbrug

I den megen debat, der har været om dåben i de senere år, er det især dåbens "før" og "efter", som synes at volde problemer. Ritualets dåbsbøn med formuleringen "hvori du gør os til din børn" støder an, for hvad er man, hvis man ikke er et Guds barn? Og omvendt, hvis man i dåben kaldes for det, man allerede er, hvordan kan man så fastholde at der er tale om en sakramental handling, bliver dåben så ikke reduceret til blot at være en kirkelig markering med en rent symbolsk betydning?

Der kan der siges meget om, og det bliver der – heldigvis - både på skrift og i uformelle samtaler med kolleger. Så langt som jeg har fulgt med i debatten, er der dog én ting, som er påfaldende, nemlig fraværet af Bibelen som referencepunkt. For imens det er indiskutabelt at "hvori du gør os til dine børn" sagt på netop dette sted i ritualet er forholdsvis nyt (fra 1912) så kan der heller ikke være nogen tvivl om at Peder Madsen, som formulerede bønnen, hentede sine ord fra Paulus' breve. Her forekommer talen om at blive et Guds barn i kraft af dåben i en helt bestemt kontekst med nogle helt bestemte implikationer. Det er ikke anliggende her at gå nærmere ind på adoptionstanken hos Paulus, kun at påpege det påfaldende i at dette betydningsfelt slet ikke inddrages. Jeg fandt tendensen bekræftet i de forslag til alternative dåbsbønner, som er at finde i "Gudstjenestens bønner". Her er bibelske billeder og fortællinger næsten gledet helt ud som den naturlige undertekst, sikkert ganske bevidst ud fra en overvejelse om at "almindelige mennesker" (hvem de så end er) ikke længere er fortrolige med de bibelske billeder og fortællinger.

Spørgsmålet er imidlertid, hvad fraværet af Bibelen som undertekst betyder for vores opfattelse af sakramenterne, i dette tilfælde dåben. Er der tale om at sakramenternes betydning svækkes eller ligefrem fortoner sig i takt med svækkelsen af deres indlejring i Bibelen? Med dette spørgsmål satte jeg mig for at undersøge tidligere dåbsritualers brug af Bibelen, begyndende ved Luthers to døbebøger. Kunne det virkelig passe at paulusordene om at blive Guds barn i dåben ikke var til stede i ritualet før 1912? Og ville min undersøgelse bekræfte min antagelse om at udviklingen går i retning af færre og færre referencer til Bibelen? Både ja og nej, skulle det vise sig.

Denne artikel er en bearbejdet udgave af en opgave udarbejdet i forbindelse med FUV's specialuddannelse i liturgi.

Jeg har forholdt mig til citater, tydelige referencer og egentlige læsninger, hvoraf der fra reformationen og frem til 1912 kun var én, nemlig det såkaldte "børneevangelium" (Mark 10, 13-16).

Fredlysningen (Joh 20,19/Luk 24,36) og Fadervor (Matt 6, 9-13) er gennemgående for alle ritualerne, selv om deres placering i ritualets forløb har ændret sig igennem tiden.¹ De to bibelcitater vil jeg derfor kun beskæftige mig med i mindre grad.

Adgang og overgang. Luthers døbebøger

Når det kommer til dåben, har Luther ikke store indvendinger imod praksis i samtidens kirke. I den historiske redegørelse, som indleder betænkning 973 (København 1983) gennemgår Chr. Thodberg indledningsvis dåbsritualerne fra Luthers to Taufbüchlein (døbebøger, 1523 og 1526). Her citeres Luther for følgende udtalelse om dåben: "Lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store barmhjertighed i sin kirke har bevaret i det mindste dette ene sakramente uskadt og ubesmittet af menneskelige bestemmelser og gjort det frit for alle folkeslag og stænder blandt alle mennesker" (WA 6, s. 526). Thodberg finder det på den baggrund troligt at Luther i store træk overtager eksisterende

dåbsritualer, og at der i ritualet fra 1523 overvejende er tale om en oversættelse af et allerede kendt ritual, sandsynligvis det, som var i brug i Wittenberg (Thodberg 1983 s. 17).

Eneste læsning i ritualet er som nævnt børneevangeliet, Mark 10,13-16. Dertil kommer de to Jesusord, Fadervor (Matt 6, 9-13) og fredlysningen (Joh 20,19 og Luk 24,36), sidstnævnte dog omformuleret til: "Fred være med dig!". Fredlysningen sker altså over den døbte, som af konteksten må formodes at være et spædbarn. Samme frie omgang med det bibelske forlæg findes i citatet fra Salme 121,8, som ligger umiddelbart inden tilspørgslen. Her ændres "Herren bevare din udgang og din indgang" til "Herren bevare din indgang og din udgang". I begge tilfælde synes ændringerne at udspringe af praksis og af den konkrete kontekst. Fordi fredlysningen angår dåbsbarnet, ændres tiltaleformen, og fordi ordene fra Salme 121,8 falder umiddelbart inden barnet bæres fra kirkedøren og frem til døbefonten, ændres udgang/indgang til indgang/udgang (Thodberg 1983 s. 18) Her opleves det tilsyneladende uproblematisk at citere mening i højere grad end bogstavelig ordlyd.

Den såkaldte "bede-banke-bøn" lægger sig i sin tematik op ad børneevangeliet, idet den handler om at komme til Kristus. Ordene fra Bjergprædikenen (og Luk 11,9) tolkes så at sige med børneevangeliet som hermeneutisk nøgle, således at Jesu ord (bed, så skal I få, søg, så skal I finde, bank på, så skal der lukkes op for jer) tolkes som tilsagn om at den, der søger dåben, også virkelig må få den og dermed "erhverve dette bads evige velsignelse og modtage din gave, det forjættede rige" (Citat fra bønnen, Thodberg 1983 s. 12). Bønnens funktion er at slå bro fra evangeliets ord til det konkrete barn, som nu bæres til dåben. I Fadervor-kapitlet i den Lille Katekismus udtrykker Luther en lignende tanke om bønnens funktion, når han f.eks. om den anden bøn skriver "Guds rige kommer af sig selv, uden vor bøn, men vi beder i denne bøn om, at det også må komme til os". Samtidig accentuerer bede-banke-bønnen på sin side forhindringsmotivet i Mark 10,13-16, idet de små børn forstås meget direkte som børnene, der kommer til dåben, mens disciplene repræsenterer alle de hindringer, indre såvel som ydre, der kunne være i forhold til dåbens gudsmøde.ⁱⁱ

Syndflodsbønnen knytter an til vandet og overøsningen/neddykningen i selve dåbshandlingenⁱⁱⁱ. Den citerer 1 Pet 3,20, hvor dåben tolkes typologisk på baggrund af fortællingen om Noa og arken. I første Petersbrev tales der om de otte sjæle (Noa og hans familie) som blev frelst gennem vand og fortællingen indsættes dermed som type for dåbshandlingen, hvor frelsen på lignende vis sker gennem undergang (neddykning) i vand og oprejsning af vandet. Dermed kan billedet af dåben som overgang fra død til liv næsten ikke tegnes skarpere op, samtidig med at tanken om dåben som en pagtslutning klinger med. I syndfloden gik den fortabte verden under, kun Noa og hans familie blev del af den nye pagt, som Gud sluttede med mennesket efter syndfloden, da han satte regnbuen på himmelen (1. Mos 9, 9-17). Når dåbsbarnet løftes ud af vandet (og Luther så helst at barnet blev fuldt neddykket, jf. Thodberg 1983 s. 11) løftes det på én gang ind i en ny verden og en ny pagt. Bønnen rummer endnu en vand-reference, nemlig til Heb 11,29: "I tro gik det gennem Det Røde Hav som på tørt land, mens egypterne druknede, da de prøvede det samme". Her handler det igen om at gå frelst igennem undergangens vand, men nu med en accentuering af troens betydning. Det er troen, der gør at overgangen bliver til frelse og ikke til fortabelse, og bønnen om at Gud vil "saliggøre ham/hende med en ret tro i Ånden" er da også det centrale anliggende i syndflodsbønnen. I bønnens afsluttende del, altså efter omtalen af syndfloden og frelsen gennem vand, findes et indirekte citat fra Rom 12, 11-12. Det er karakteristisk at der nu, så at sige på den anden side af dåben, citeres fra en menighedsbelæring. Her om bord på kirkeskibet ("i kristenhedens hellige ark") gælder formaningen om at være brændende i Ånden, glad i håbet og tjene Herren.

Vandet ses som undergangens sted, eller måske nærmere overgangens sted. I syndflodsbønnen fortolkes syndflodens vand tillige som en renselse, idet Jesu dåb (Matt 3, 13-17/Mark 1, 9-11/Luk 3, 21-22) kaldes for indstiftelsen af dåben som "en salig syndflod og en rigelig renselse fra synden" (Thodberg 1983 s. 13). I forhold til dåbsforklaringen i Den lille Katekismus er der en interessant accentforskydning idet syndefaldet og drukningen af den gamle Adam slet ikke er nævnt. Det er tilstanden *efter* overgangen, frelsen gennem vand, som er i fokus. På samme måde lægges vægten på at den "urene ånd" skal fare ud for at give plads til Helligånden i ritualets eksorcismer i 1526-versionen, altså igen fokus på den ny virkelighed efter dåben.^{iv}

De to bibelske referencer, som ikke er medtaget i 1526-ritualet, har begge at gøre med ritualets eksorcismer. Det drejer sig dels om Mark 7, 34, Effatha, luk dig op, som i sig selv er fortællingen om en eksorcisme, dels om Matt 14,22, vandringen på søen, som umiddelbart virker mindre indlysende i sammenhængen. I ritualet fokuseres på Jesu magt, som kommer til udtryk i hans evne til at vandre på Geneserat sø. Det er denne magt, der skal bevirke at den urene ånd farer ud af dåbskandidaten, som, i kraft af Matt 14,22, sammenlignes med Peter, som er ved at gå under i vandet. Altså en ny variation over temaet vand som undergangens sted og dåben som det, der redder fra undergang.

Den paulinske adoptionstanke er ikke nævnt i Luthers dåbsritualer. Dog kan Luthers bibeholdelse af ikklædningen af dåbskjolen som en del af ritualet ses som en reference til Gal 3,26-27, "For I er alle Guds børn ved troen, i Kristus Jesus. Alle I, der er døbt til Kristus, har jo ikklædt jer Kristus".

Sammenfattende om de bibelske referencer kan det siges at de tyder dåben som *overgang* – frelse gennem vand – og *adgang* – fjernelse af hindringer, der kunne stå i vejen for at høre Kristus til og modtage dåbens velsignelse. Djævelen og den urene ånd, som nævnes i eksorcismerne, kan ses som eksempler på sådanne hindringer.

Citatmosaik. Balles døbeformular 1783

Luthers dåbsritual bliver med al sandsynlighed det gældende ritual i Kirkeordinansen 1537/39 og i de kommende århundreder.^v Med Balles døbeformular fra 1783 sker der ændringer, dog ikke i forhold til læsningen, som fortsat er Mark 10, 13-16, eller Jesusordene (fredlysningen og Fadervor), som beholder deres placering. Fadervor bedes fortsat umiddelbart efter læsningen af børneevangeliet og, som hidtil, efterfulgt af Ps. 121,8 i omvendingen indgang/udgang. Fredlysningen sker fortsat i forlængelse af dåbsvelsignelsen, dog, siden 1574, tillige efter faddertiltalen. Heller ikke bede-banke-bønnen røres der ved, ud over små sproglige justeringer. Forud for tilspørgslen tilføjes en lovprisning, som er en sammenskrivning af 1. Pet 1,3 (som vi kender fra det nuværende ritual) og Rom. 6,4 "Vi blev altså begravet sammen med ham ved dåben til døden, for at også vi, sådan som Kristus blev oprejst fra de døde ved Faderens herlighed, skal leve et nyt liv" (Thodberg 1983, 24-25)^{vi}.

Syndflodsbønnen optræder ikke i ritualet. Dermed forsvinder den typologiske tolkning af Det Gamle Testamente med hele den billedrigdom som denne bibelbrug rummer, og som findes rigt repræsenteret i kirkekunsten. Sammen med de gammeltestamentlige referencer forsvinder også hele vandtematikken med dens fokus på at gå frelst gennem vand, idet vandet er et billede på undergangens sted.

Balles dåbsindledning

Den eneste forbindelse til Det Gamle Testamente findes i den nytilkomne dåbsindledning, som – bogstavelig talt – begynder med Adam. Der er tale om et sammenskrevet citat fra Romerbrevet, som udgør den største del af materialet til Balles "citatmosaik". Afhængig af hvordan, man tæller, udgøres Balles dåbsindledning af ca. 11 citater fra Det Ny Testamente og et enkelt citat fra Det Gamle Testamente. Tre fjerdedele af disse citater kommer fra brevlitteraturen fordelt på fem citater fra Romerbrevet, to fra Efeserbrevet, et fra Titusbrevet og et fra 1. Petersbrev. Derudover citeres Joh 3,5, Matt 28,19 og Sl. 51,7.

Baggrunden for det nye ritual var bl.a. at eksorcismene, som allerede var blevet færre fra 1523 til 1526, var gået ud af brug og i det hele taget blev opfattet som fremmede udtryk for gammel overtro (Thodberg 1983 s.24). Som allerede nævnt er det tidligere rituals uddrivelse af det/den onde indlejret i et betydningsfelt, der handler om fjernelse af hindringer (jf. børneevangeliet, Mark 10, 13-16, bede-banke-bønnen og oprindelig også effatha-teksten). Dette element skriver Balle ind i dåbsindledningen som en slags erstatning for de tilbageværende eksorcismer, som nu helt forsvinder ud af ritualen. I dåbsindledningen opnås dette dels ved at citere Rom. 5,12 sammenskrevet med Rom. 5, 18a, Rom. 19 og Ef. 2,3 om Adams fald, menneskets deraf følgende syndighed og oprejsningen i Kristus^{vii}, dels med henvisningen til Jesu ord i Nikodemus-fortællingen "Den, der ikke bliver født af vand og ånd, kan ikke komme ind i Guds rige" sammenholdt med Sl. 51,7 "I skyld har jeg været, fra jeg blev født, i synd, fra min mor undfangede mig". Dåbens forflyttelse af mennesket fra én antropologisk bestemmelse til en anden knyttes dermed stærkere til arvesynden og bestemmelsen af mennesket som syndigt i kraft af Adams fald. Tanken er naturligvis også indeholdt i Luthers døbebegøjer, men perspektivet er et andet. Hos Luther opleves frelsen så at sige fra det enkelte menneskes synsvinkel, det menneske, nemlig, som lider under synden, og som frisættes af dåben, jf. uddrivelsen af alt ondt og fjernelsen af hindringer. Den stærke pointering af frelsen gennem vand understreger den menneskelige nød, som dåben er en befrielse fra, snarere end den mere begrebslige forståelse af mennesket som syndigt og befængt med skyld, som træder frem i Balles døbeformular.

Efter at menneskets syndighed er slået fast ved dåbsindledningens begyndelse, følger nu et afsnit om Kristi frelsergerning. Her citeres Rom 5,21 med det paulinske modsætningspar synd/død stillet over for nåde/(evigt) liv. At mennesket kan træde fra at stå under synd/død til at stå under nåde/liv skyldes Kristi stedfortrædende offer og opstandelsen, altså en parallelføring af Jesu død med menneskets synd/død og Jesu opstandelse med menneskers delagtiggørelse i nåde/liv. Efter et indskudt citat, som jeg skal komme tilbage til, forklarer Balle, med sine egne ord, at det er dåben, der gør denne parallelføring mulig: "Men at vi skulde faae Ret og Adgang til saadan Guds Naade i Christo, haver han indstiftet... (dåben, red)". Balle fortsætter nu med et citat fra Titusbrevet, som også bruges af Luther i Den Lille Katekismus. Her kaldes dåben for "det bad, der genføder og fornyer ved Helligånden, som han i rigt mål udgød over os ved Jesus Kristus, vor frelser, for at vi, gjort retfærdige ved hans nåde, i håbet skulle blive arvinger til evigt liv". Her knytter Balle an til tanken om Guds løfter og dåben som pagtstegn, idet han fortsætter med at citere 1. Pet 3,21 (som indgik i syndflodsbønnen tidligere). Her understreges det at dåben ikke gælder "Ureenligheds Afleggelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi opstandelse". Dåben gælder Ånden, ikke kødet, sådan som det også blev understreget i henvisningen til Nikodemusfortællingen. I sin historiske kontekst skal understregningen måske også forstås som en afstandtagen til de dele af ritualen, som forekom samtidens rationalister at være udtryk for overtro og magisk tænkning. Det indskudte citat, som jeg lovede at vende tilbage til, handler netop om Guds løfter. Med Ef. 1,4-7 som kilde tales der om

menneskets udvælgelse fra "før verden blev grundlagt" til at "stå hellige og uden fejl for hans ansigt i kærlighed". Her, i Efeserbrevet, nævnes også de i dag problematiserede barnekår "ved Jesus Kristus til lov og pris for hans nådes herlighed, som han har skænket os i sin elskede søn". Altså en sammenknytning af dåb og barnekår, som står endnu tydeligere i den oversættelse, Balle citerer: "i hvilken og Gud vor Fader haver udvalgt os, [...] og haver beskikket os i ham til sønlig Udkaarelse efter sin Villies Velbehagelighed, og taget os til Naade i denne sin Elskte [...]".

Balle slutter med at citere Matt. 28,19, idet han – igen med sine egne ord – griber tilbage til spørgsmålet om dåbens begrundelse i Bibelen, som Luther lagde vægt på, og som igen har fået betydning i rationalismens tid. Som han før talte om at Gud har indstiftet dåben, pointeres det nu at dåben foregår "efter den Orden og den Maade, han selv haver foreskrevet, da han befalede sine Disciple: [...]" Også dette skriftsted er at finde i Luthers Lille Katekismus.

Som det fremgår, er det gennemgående at den typologiske tolkning, der knytter Det Gamle Testamente, Det Nye Testamente og den døbtes liv sammen i én frelseshistorie, med Balles dåbsindledning glider ud af ritualet til fordel for en mere begrebslig/dogmatisk redegørelse for den paulinske tolkning af Jesu død og opstandelse og dens sammenhæng med dåben. Selv henvisningen til syndefaldet lægges ind i dette skema, idet Adams fald og oprejsningen i Kristus ikke, som hos Luther, knyttes direkte til oprejsningen af den troende. Iklædelsen af dåbskjolen, som hos Luther kunne ses som en tegn-henvisning til Gal 3, 26-27 er delvis bibeholdt, der er dog nu tale om en hue, ikke en kjole, hvilket slører meningen noget.

Ingen hindring. 1895-ritualet^{viii}

Dette ritual får en kort levetid, og rummer kun få justeringer i forhold til Balles døbeformular. Ændringerne er dog ret betydningsfulde, idet bede-banke-bønne forsvinder og med den også henvisningen til Mat 7,7. Dermed svækkes "hindringsmotivet" yderligere; det motiv, som tidligere også tydede eksorcismene som fjernelse af hindringer for at komme til Kristus. Balles dåbsindledning med dens vægt på den mere begrebsmæssige arvesyndslære kommer dermed til at stå næsten alene, og kun børneevangeliet bærer det gamle motiv med sig. Signifikant i forhold til den senere diskussion er det også at bemærke, at formuleringen om "Guds børn" kommer ind her for første gang i en omformulering af Ef. 1,5 om menneskets forudbestemmelse til barnekår. Ved læsningen af 1895-versionen af Balles indledning kunne man få den tanke at formuleringen "Guds børn" er valgt for at danne kontrast til "vredens børn" i Ef. 2,3. Hvis denne tanke har noget på sig, understreges arvesyndsmotivet yderligere på bekostning af andre tydinge.

Også ikklædningsmotivet i stort set forsvundet, idet dåbshuen forsvinder ud af ritualet, der altså ikke længere rummer tegnhandlinger, der vedrører ikklædningen nævnt i Gal 3, 26-27.

Guds børn. 1912-ritualet^{ix}

Med 1912-ritualet sker der en voldsom reduktion af bibelske referencer. Rom 6, 4 forsvinder således at 1. Pet 1,3 nu står alene, som en indledende lovprisning. I modsætning til tidligere angår lovprisningen nu alle (døbte) tilstedeværende ("som har genfødt os") samtidig med at forbindelsen mellem den dåb, der nu foregår, og Jesu død og opstandelse ikke fremgår så tydeligt som før, da 1. Pet. 1,3 blev forklaret af Rom. 6,4. Balles dåbsindledning falder bort og erstattes nu af Peder Madsens dåbsbøn. Her rykker Guds-barn-temaet helt frem i forgrunden, idet udtrykket nu står prægnant, som den første i en

række bestemmelser af, hvad dåb er. Sætningen "Hvori du gør os til dine børn" kan måske ses som en rest af Ef. 1,5 fra Balles dåbsindledning, ligesom det følgende "og skænker os den Helligånd med Syndernes forladelse og det evige liv" kan ses som et koncentrat af elementer fra Balles dåbsindledning, dels Joh 3,5 (den, der ikke bliver født af vand og Ånd...etc) dels citaterne fra Romerbrevet om Kristi frelsergerning. Det er dog mere sandsynligt at inspirationen til ordene er kommet fra dåbsvelsignelsen, der siden reformationen har nævnt genfødslen og syndernes forladelse ved Helligånden. Under alle omstændigheder, er eventuelle bibelreferencer kun til stede som en utydelig og utilgængelig viden for den, der umiddelbart hører ordene. Bønnen kommer dermed til at fremstå som udtryk for en given lære om dåben, på én gang vilkårlig – vi véd at der ikke er tale om skriftord – og normativ, idet ritualet er kongeligt autoriseret. Der er ikke, som tidligere, tale om at fremdrage ord fra menighedens og kirkens fælles Bibel.

Hvad læsninger angår, sker der både en tilføjelse og en reduktion. Tilføjelsen af Matt. 28, 18b-20 er endnu et levn fra Balles dåbsindledning (og dermed indirekte fra Luthers Lille Katekismus). Samtidig forkortes "børneevangeliet" så konteksten for Jesu ord "Lad de små børn..." forsvinder. Dermed er hindringsmotivet nu fuldstændig fraværende i ritualet.

Endelig flyttes Ps. 121, 8 sammen med Fadervor til *efter* dåbshandlingen og Ps. 121,8 får den ordlyd, som er at finde i Bibelen: "Herren bevare din udgang og din indgang". Skikken med at bære barnet fra kirkens indgang og frem til døbefonten i løbet af ritualet var for længst forladt, så betydningen af at "gå ind" til dåben var allerede sløret.^x Ændringen kan dog også siges at følge det spor, som allerede blev lagt med Balles døbeformular, hvor brugen af Bibelen indsnævres samtidig med at kampen om Bibelfortolkning er på sit højeste og spørgsmålet om "bogstavtro" fortolkning er blevet et tema i de teologiske diskussioner. Uanset teologisk position ser der ud til at være et ønske om overensstemmelse ord til ord med det bibelske forlæg.

Både Fadervor og fredlysningen, de to gennemgående Jesusord, bibeholdes, men omplaceres. Som Thodberg anfører, skyldes flytningen af Fadervor formentlig en – med Thodbergs ord "pedantisk" – fastslåen af, at først når barnet *er* døbt, kan det bede Fadervor (Thodberg 1983 s. 35). Men fristes til at se dette "pedanteri" som en logisk følge af Peder Madsens dåbsbøn, hvor det jo blev så kraftigt understreget at dåben er stedet "hvor i du gør os til dine børn". Fadervor var tidligere knyttet til børneevangeliet, og stod dermed som udtryk for Jesu ord om at "dem må I ikke hindre, thi Guds rige høre sådanne til". Sat på spidsen kunne man sige at Fadervor *før* stod som *udtryk for og bøn om* det, man i dåben blev befriet til, mens Fadervor med 1912-ritualet snarere fremstilles som en erhvervet rettighed. Fredlysningen stod *før* i forlængelse af dåbsvelsignelsen således at tilsigelsen "Fred være med dig!" måtte høres som del af velsignelsen. Den flyttes nu til *efter* Fadervor og får karakter af en afsluttende sendelse parallelt med fredlysningen til fadderne efter faddertitalen.

Sammenfattende kan siges at ritualets tyding af dåben indsnævres betragteligt med 1912-ritualet. De mange anknætningspunkter mellem dåb og Bibel, som *før* var til stede, reduceres til lovprisningen fra 1. Petersbrev og de to læsninger hvilket igen betyder, at det i høj grad bliver den indledende dåbsbøn, som tyder og forklarer dåben. Allerede her, i 1912, kan der således tales om et skred i forvaltningen af dåbens sakramente. I den rige bibelbrug, som Luthers dåbsritualer indeholdt og som principielt set blev fastholdt i Balles døbeformular, lå en levende udveksling af mening mellem ord og sakramente. Billedlig talt skinnede Bibelen på sakramentet som lys gennem en farverig kirkerude. I dåbens sakramente blev lyset fra Bibelen kastet tilbage på både Bibel og menighed. I det skræbete 1912-ritual

fokuseres der i højere grad på et klart afgrænset dogmatisk betydningsindhold. Det er værd at overveje om nutidens problematisering af dåben og dens betydning kan føres tilbage til dette skred, fra levende evangelium til dåbsdogme, fra mange farver og facetter til entydighed.

Ingen ændring (næsten) 1992^{xi}

Alterbogen fra 1992 bibeholder 1912-ritualet stort set uændret. Den eneste forandring er, at børneevangeliet nu føres tilbage til sin fulde ordlyd, således at Mark 10, 13-14a igen medtages. I betænkningen fra 1983 findes to forslag, som begge er mere vidtgående, men genoptagelsen af hindringsmotivet i Mark 10, 13-14a er altså den eneste anbefaling, man i sidste ende har valgt at følge.

Nye tolkninger - Nye bønner

Som nævnt i indledningen har der i de senere år været en tiltagende problematisering af dåben og det nuværende dåbsritual. Således udspillede der sig i januar 2019 en heftig debat i Kristeligt Dagblads spalter. Rapporten fra fagudvalget vedr. dåb og nadver nedsat af biskopperne i 2016 nævner, at en stor andel af folkekirkens præster ikke følger det autoriserede ritual^{xii}. I sammenligning med de ændringer, som er gennemgået ovenfor, drejer det sig dog om mindre forandringer. Den mest udbredte ændring er at udelade det indledende spørgsmål "Er barnet hjemmedøbt?". Andre ændringer udgøres af tilføjelser, fx af dåbslys, dåbsklude, lægmandslæsninger og dåbstale. Endelig er der en gruppe af præster, som ændrer på ordlyden i Peder Madsens dåbsbøn eller udskifter den med en anden dåbsbøn.

Kollekter og bønner

Et udvalg af alternative bønner findes i Holger Lissners bog "Kollekter og bønner" fra 2010. I bogens afsnit med overvejelser vedr. dåben er Lissner afvisende over for dåbsbønnens formulering "hvori du gør os til dine børn". Derfra er det nærliggende at slutte at de anførte bønner er tænkt som alternativer til Peder Madsens dåbsbøn. Ud over de 6 alternative bønner findes én bøn med den selvforklarende overskrift "Efter dåben ved dåbsgudstjeneste". Lissner foreslår desuden en række ændringer særlig i forhold til tilspørgslen med brug af hele trosbekendelsen. De foreslåede ændringer berører dog ikke bibelbrugen, så i denne sammenhæng vil jeg nøjes med at forholde mig til de foreslåede bønner. To af bønnerne er såkaldte "forældrebønner", dvs. bønner for barnet fra forældrenes perspektiv. Disse to bønner svarer til praksis i vores nordiske nabolande, hvor tilspørgslen rettes til forældrene^{xiii}, og udtrykker forældrenes tak og omsorg for barnet. Bønnerne udtrykker eksistentielle vilkår set i lyset af Guds kærlighed, som den udtrykkes i dåben. Enkelte formuleringer synes at rumme skjulte citater fra Bibelen, som f.eks. "så vi altid må vide, at intet kan skille os fra din kærlighed" (Lissner 2010 s. 171), der spiller på formuleringen fra Rom. 8, 39, eller "så han/hun ved, at du er med ham/hende alle dage" (samme sted), der citerer Matt. 28,20. Der er dog tale om ord og vendinger snarere end egentlig inddragelse af bibelske fortællinger eller brevlitteratur.

Gudstjenestens bønner

Bønnerne i denne udgivelse fra 2012 kaldes for "Bønner til sakramenterne". Af efterordet fremgår det at bønnerne er tænkt som dåbsindledninger.^{xiv} Afsnittet med dåbsbønner rummer seks bønner til barnedåb og en bøn til voksendåb. Af de i alt syv bønner er der én, som har et tydeligt bibelsk motiv, nl. Tine Illums korte bøn "Gud, tak for lys og engle og fordi du kommer til os ad Helligåndens himmelstige [...]" bønner fortsætter "Lad ham/hende se himlen åbne sig" med en tydelig reference til

Jakobsfortællingen, 1. Mos 28, 10-15, der som nævnt også af Luther blev forbundet med dåbens gudsmøde. En anden bøn nævner "Kaosmagterne", et ord der for den bibelkyndige kan lede tankerne hen på skabelsesberetningen i 1. Mos og måske også på de tidligere dåbsritualers tale om vandet som undergangens sted (jf. f.eks. syndflodsbønnen). Endelig findes også her formuleringen om at være "med os alle dage", jf. Matt. 28,20. Denne reference tydeliggøres selvsagt af at Matt. 28, 18b-20 læses op i ritualet. I den sidstnævnte bøn sker der en tankevækkende forskydning idét bønnen kun taler om "Gud, vores far" og slet ikke nævner Jesus Kristus. Fra at det i markusteksten er den opstandne Kristus, der siger "Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende", som en slags konklusion på det indledende "Mig er givet al magt i himlen og på jorden", grundes løftet nu på første trosartikel.

At forstå dåben

I dåbsdebatten har der været talt meget om hvad dåbsfamilierne forstår og ikke forstår. Ritualet risikerer dermed at blive reduceret til formidling, en pædagogisk tekst, der skal viderebringe forståelse frem for et ritual der har sin betydning i kraft af at man udfører det. At komme til dåben skulle gerne handle om at blive ført ind i en ny livsvirkelighed. Om at komme med sin givne livsfortælling og blive fortalt på ny frem for at forstå. Der er ingen tvivl om at helvedsforestillinger og trusler om fortabelse har fyldt meget i præsters forkyndelse igennem historien. Som præst ved man at disse forestillinger stadig findes i det, man før i tiden lidt nedladende kaldte for "folketroen".

Beskæftigelsen med de mange bibelske billeder og fortællinger der kan knyttes til dåben – og der findes selvfølgelig mange flere, som ikke har været nævnt her – viser, at det er muligt at tematisere dåben på mangfoldige måder uden at trække noget fra dens betydning. Tværtimod giver billedsproget og den bibelske klangbund netop adgang til at fastholde ritualets mangetydighed og rigdom.

Litteratur:

Bjerre, Malene; Demant, Jørgen; Gammeltoft-Hansen, Christiane; Hyldahl, Jesper; Illum, Tine; Jørgensen, Bo Hakon; Jørgensen, Kirsten; Westergaard, Elof: **Gudstjenestens bønner I**, Eksistensen 2012, s. 352-358; 369-383, **20 s.**

Davidsen, Mads; Mårup, Arne og Nielsen, Kjeld Slot (red.): **Dåbstaler til trinitatis**. Anden tekstrække. Eksistensen 2018, s. 9-45. **35 s.**

Enggaard, Nete: **Dåbens status. Udfordringer og behov i arbejdet med dåb i dag**. <https://www.xn--helsingrystift-hnb.dk/Resources/Persistent/5/e/6/1/5e6194a659b5d5c68c222a1f164d9779bfe41016/Da%CC%8Abens%20status.%20Udfordringer%20og%20behov%20i%20arbejdet%20med%20da%CC%8A%20i%20dag.pdf>. **32. s.**

Dåb og Nadver. Om sakramenterne i den danske folkekirke. Rapport fra fagudvalget vedr. dåb og nadver, Maj 2019, s. 16-71. **55 s.**

Lissner, Holger: **Kollekter og Bønner**. Aros Forlag 2010, s. 168-172; 215-222. **13 s.**

Luther, Martin: Den Lille Katekismus i Den Danske Salmebog, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København 2005, s. 965-975, **10 s.**

Thodberg, Chr: Dåbsritualets historie, Om de foreliggende forslag, Forslagene. I **Dåb og brudevielse**. Betænkning afgivet af kirkeministeriets liturgiske kommission, nr. 973. København 1983, s. 7-61. **54 s.**

Villadsen, Holger: **Danske dåbsritualer efter reformationen**. <http://sejrupvilladsen.dk/LN-15.pdf>, **24 s.**

Appendiks: Forslag til dåbsritual

Anliggendet i nedenstående forslag er at styrke ritualets forbindelse til bibelske dåbsmotiver og dermed også at modarbejde den tendens til at gøre ritualet til stykke formidlet dogmatik, som jeg mener at kunne spore i det nuværende ritual og ikke mindst i debatten om det. Desuden er der i forslaget gjort forsøg på at imødekomme tidens efterspørgsel på muligheder for at tilpasse ritualet efter konteksten, det være sig præstens teologiske temperament, kirkerummets udtryk eller dåbskandidaternes livssituation.

Bemærkninger til de enkelte led

Ritualet indledes med bøn, idet den indledende lovprisning er flyttet til umiddelbart før tilspørgslen, hvor den også tidligere har været placeret. Med den nuværende placering står lovprisningen uformidlet, medmindre man har forklaret dens betydning i samtalen eller – hvis der er tale om særlig dåbsgudstjeneste – i talen. Med placeringen efter bøn, læsninger, korstegning og salmecitatet (Sl. 121,8) står 1. Pet. 1,3 i højere grad som en lovprisning på baggrund af det, der allerede er sket og det som nu skal til at ske (tilspørgsel og overøsning). Placeringen af bønnen som første led understreger det sakramentale i dåbshandlingen, idet bønnens karakter af epiklese tydeliggøres. Det foreslås at der angives én bøn, men med muligheder for alternative valg. Den angivne bøn er en opdatering af den såkaldte bede-banke-bøn. Dette for at tydeliggøre hindringsmotivet i dåbsritualet og knytte forbindelsen til et bibelsted, der belyser og nuancerer læsningen af "børneevangeliet". Som alternativer foreslås dels Peder Madsens bøn (lettere revideret hvad angår den omdiskuterede Guds børn-formulering), dels bønner der ligeledes rummer bibelsk stof. Se i øvrigt bilag 2.

Det foreslås at bibeholde to læsninger, men således at den første læsning (Matt 28,18b-20) kan udskiftes med andre relevante læsninger. Derved åbnes der for muligheden for at tilpasse læsningerne til fx voksendåb, dåb af konfirmander, dåb af konvertit eller dåb af en søskendeflok eller hel familie. Det at skulle forholde sig til valg af bibelsk læsning kan forhåbentlig i sig selv øge opmærksomheden på de mange måder, hvorpå dåben kan tematiseres ved hjælp af bibelord. Børneevangeliet står som fast læsning, men efterfulgt af Fadervor, således at det bliver tydeliggjort at der i dåbens sammenhæng ikke er tale om små børn i konkret forstand, men i relationel forstand: Den døbte kan bede med ordene "Vor Far".¹

Korstegningens placering efter læsninger og Fadervor betoner at det ikke drejer sig om eksorcisme i "magisk" forstand. Tværtimod tilkommer det Gud at fjerne hindringerne jf. den indledende bøn,

---

¹ Se i øvrigt overvejelserne i rapporten "Dåbens status. Udfordringer og behov i arbejdet med dåbens teologi og liturgi" udarbejdet for Helsingør Stift af Nete Enggaard. Her indvendes det at den såkaldte dåbsbefaling eller missionsbefaling i Matt. 28, 18b-19 ikke kan høres uden om den imperialistiske historie, som vi i vesten er en del af (s. 17). Jeg deler indvendingen og ville foretrække en anden læsning eller at oversættelsen af mathæteúsate blev revideret til en mindre aktiv form, jf. for eksempel den på tysk eksisterende formulering "Gehet aus und lehret...".

børnevangeliet + Fadervor. I stedet sker korstegningen som udtryk for troen på at Gud nu har fjernet/fjerner enhver forhindring for at høre ham til.

Ps. 121, 8 og 1. Pet. 1,3 har i forslaget den plads, som de havde før 1912-ritualet. "Herren bevare din udgang og din indgang" knyttes til det, at høre Kristus til jf. Rom 6, 4

Med placeringen af lovprisningen understreges denne forbindelse mellem korsfæstelse, opstandelse og dåbens løfte om at opstå med Kristus.

Det foreslås at gøre det valgfrit at have kort tilspørgsel med forudgående fælles bekendelse i menigheden eller tilspørgslen i dens nuværende fulde ordlyd. Dette for at imødekomme den praksis, som har vundet hævd mange steder, med eller uden biskoppelig tilladelse.

Fredsønsket indsættes efter dåbsvelsignelsen i lighed med den placering, det havde tidligere, således at det knyttes tættere sammen med velsignelsen og dermed med sin bibelske kontekst jf. Joh 14, 27 og Luk 24,36

Det foreslås at indføre en form for iklædning efter fredsønsket som en valgfri tegnhandling. En sådan handling vil måske i dag føles fremmed og få svært ved at vinde indpas. Det er dog en overvejelse værd om den energi, der lægges i at fabrikere dåbsklude, æbler, blade, fisk og lignende i stedet kunne lægges i at fremstille en form for klædning til dåbsbarnet. Det kunne være en hue, en lille krave eller lignende, som symbolsk fremstillede iklædningen jf. Gal. 3, 26-27. Denne iklædning kunne blive et højtideligt – ordløst – øjeblik i lighed med vielsesritualets mulighed for at parret udveksler ringe.

Dåbsritual:

Bøn

Himmelske far!

Vi takker dig fordi du fører os gennem dåbens vand ind i dit rige.

Vor Herre Jesus Kristus har selv sagt:

" Bed, så skal der gives jer; søg, så skal I finde; bank på, så skal der lukkes op for jer".

Vi beder dig, tag i nåde imod dette barn/disse børn/han/hende/den, som i dag kommer til dåben.

Luk den dør op, som aldrig kan lukkes i og giv ham/hende/dem at leve for dit ansigt, både her og hisset.

Amen.

I stedet for dåbsbønnen kan vælges en alternativ bøn, se bilag 2

Læsninger

I Således taler vor Herre Jesus Kristus:

"Mig er givet al magt i himlen og på jorden.

Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple,

idet I døber dem

i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn,

og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende". (Matt. 28, 18b-20)

I stedet for Matt. 28, 18b-20 kan læses én af følgende tekster:

Joh. 3, 1-8 (Nikodemus); Mark 7, 31-37 (Effatha); Matt. 3, 13-17 (Jesu dåb); Gal. 3,26-28; Rom. 8, 37-39.

II Evangelisten Markus skriver:

Og de bar nogle små børn til Jesus,
for at han skulle røre ved dem;
disciplene truede ad dem,
men da Jesus så det, blev han vred og sagde til dem:

»Lad de små børn komme til mig,
det må I ikke hindre dem i,
for Guds rige er deres.

Sandelig siger jeg jer:

Den, der ikke tager imod Guds rige ligesom et lille barn,
kommer slet ikke ind i det.«

Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem
og velsignede dem.

Fadervor

Korstegnelse

Modtag det hellige korsens tegn
både for dit ansigt og for dit bryst,
til et vidnesbyrd om,
at du skal tilhøre
den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

Herren bevare din udgang og din indgang fra nu og til evig tid. Amen!

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader,
som i sin store barmhjertighed
har genfødt os til et levende håb
ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde

Hvad er barnets navn? - N.N.

Trosbekendelse

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? - Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, himlens og jordens skaber? - Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige, almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - Ja!

Vil du døbes på denne tro? - Ja!

I stedet for tilspørgsel med hele trosbekendelsen kan trosbekendelsen siges i fællesskab af hele menigheden, hvorefter præsten siger:

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? – Ja!

Tror du på Gud Fader den almægtige, på Jesus Kristus, vor Frelser og på Helligånden, som levendegør, sådan som vi forud har bekendt det? – Ja!

Vil du døbes på denne tro? – Ja!

Dåbshandling

Præsten øser vand tre gange på hovedet af den, der skal døbes, og siger:

N.N. Jeg døber dig

i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen

Velsignelse

Præsten lægger hånden på den døbttes hoved og siger:

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader,
som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden
og skænket dig syndernes forladelse,
han styrke dig med sin nåde til det evige liv.
Fred være med dig. Amen!

Iklædning (valgfrit)

Faddertiltale

Jf. nuværende ritual

Fred være med jer!

ⁱ Se "Guds børn og Fadervor" af Nils Arne Pedersen, Dansk Teologisk Tidsskrift 82. årg, 2019 s. 99-120, for en grundig gennemgang af spørgsmål om Fadervors placering og Grundtvigs holdning hertil.

ⁱⁱ Dåbens som gudsmøde "uden hindringer" tages op af Luther i Genesisforelæsningerne (WA 43,599, 1-17) hvor dåben tolkes med fortællingen om Jakobs drøm. Se Anders-Christian Jacobsen 2018 s. 16.

ⁱⁱⁱ Det vides ikke om Luther er forfatteren til denne bøn, eller om han har overtaget den fra et eksisterende ritual (Thodberg 1983 s. 17)

^{iv} Denne forskydning er ikke mindst interessant, fordi det ofte er katekismen, der bruges til at fremstilling af Luthers dåbssyn, se f.eks. Anders-Christian Jacobsen 2018 s. 12. Her udelades endda den lange passage, der udlægger dåben som "livets nådefulde vand og et bad til genfødelse i Helligånden" jf. Tit 3, 4-7.

^v Kirkeordinansen 1537/39 rummer ikke en udførlig beskrivelse af dåbsritualet. Hvordan og i hvor høj grad Luthers døbebøger er blevet anvendt i den lutherske kirke i Danmark vides derfor ikke med sikkerhed. Thodberg antager at de er blevet anset for gældende ritualer.

---

^{vi} Chr. Thodberg undrer sig i sin gennemgang over, hvorfra Balle henter ideen til at tilføje Rom. 6,4. Skriftstedet bruges af Luther i Den Lille Katekismus, så det er tænkeligt at katekismen har tjent som inspiration. Tit. 3,4-7 og Matt. 28,19 som indgår i Balles dåbsindledning, nævnes i øvrigt også af Luther i Den Lille Katekismus (DDS s. 972-973).

^{vii} ”Kiere Christne! Efterdi Synden er indkommen i Verden formedelst et Menneske, og Døden formedelst synden, og Døden trængte igennem til alle Mennesker, fordi de syndede alle; saa er nu Fordømmelsem kommen over alle Mennesker ved dette ene Menneskes Fald. Hvorfor vi og alle ere af Naturen Vredens Børn, og os fattes Guds Ære. Men ligesom mange er blevne til Syndere ved det ene Menneskes Ulydighed, saa skulle og mange vorde retfærdiggjorte ved den ene Jesu Christi Lydighed.”

^{viii} Tekst jf. Holger Villadsen: Danske dåbsritualer efter reformationen. <http://sejrupvilladsen.dk/LN-15.pdf>

^{ix} Tekst jf. Holger Villadsen: Danske dåbsritualer efter reformationen. <http://sejrupvilladsen.dk/LN-15.pdf>

^x Thodberg er kritisk over for ændringen, idet han anfører den grundtvigske præst P.A. Fengers udlægning: ”fordi vi ved Daaben udgaa fra det blotte Verdensliv og indgaae til livet i Guds rige [...]”. Det er svært ikke at være enig med Thodberg i, at en sådan tolkning står i fare for at gøre dåben til et magisk-mekanisk transformationsritual i strid med den luthersk-paulinske forståelse af dåben som en befrielse til at kunne leve i denne verden, så langt fra at være Guds rige som den end er.

^{xi} Tekst jf. Holger Villadsen: Danske dåbsritualer efter reformationen. <http://sejrupvilladsen.dk/LN-15.pdf>

^{xii} Rapporten forholder sig til undersøgelser foretaget i Helsingør, København og Haderslev stift samt til en kvalitativ undersøgelse blandt 11 præster foretaget af sognepræst og stiftskonsulent Thomas Felter i forbindelse med hans masteropgave ”Dåbens teologi og praksis i historisk og aktuel belysning” og er således ikke fuldt dækkende.

^{xiii} Rapport fra fagudvalg vedr. Dåb og Nadver s. 37

^{xiv} ”De to sakramenter [...] indledes med bøn”. Hedder det i efterordet s. 377. Der gives ikke nogen forklaring på hvorfor lovprisningen springes over.